

«Пастка» — один із найголовніших творів видатного французького романіста Еміля Золя, в якому письменник повною мірою реалізує свій творчий метод. «Пастка», «найнатуралістичніший» роман в усьому доробку автора, зазнав шаленої критики за відверту фізіологічність і стиль та водночас приніс письменникові світову славу й визнання.

Дія твору відбувається в паризькому передмісті середини XIX ст. На прикладі однієї родини Золя змальовує побут і проблеми нижчих верств населення тогочасної Франції, показує вплив середовища на людину, говорить про роль жінки в суспільстві, висміює людське невігластво. Відвертість, безкомпромісність, ба навіть жорстокість роману роблять його блискучим літературним артефактом, актуальність якого не тъмяніє й понині.

Редактор Л. Пішко

Цей текст захищений Законом України  
«Про авторське право і суміжні права».

Виключне право на видання цього тексту належить  
Видавництву Жупанського.

Будь-яке цитування тексту, його відтворення  
чи публікація можливі лише з дозволу видавництва.

В оформленні обкладинки використано  
малюнок Теофіла-Александра Штайнлена

Перекладено за виданням  
Émile Zola, "L'Assommoir",  
Paris, Charpentier, 1877

© Émile Zola "L'Assommoir", 1877  
© Видавництво Жупанського;  
В. Кашук, переклад;  
О. Баратинська, художнє оформлення, 2021.

## ПЕРЕДМОВА

«Ругон-Макари» складатимуться з двох десятків романів. У 1869 році я накреслив загальний план і відтоді ретельно дотримуюся його. Надійшла пора «Пастки» — я написав її, як напишу й решту, ні на крок не збиваючись зі своєї прямої стежки. У цьому мої сила. Я маю мету і йду до неї.

Коли «Пастку» надрукували в газеті, на неї напали з небувалою жорстокістю, її гудили, звинувачували в усіх злочинствах. Чи варто пояснити тут, кількома рядками, мій творчий задум? Я хотів змалювати неминучий занепад робітничої сім'ї в отруєному середовищі наших передмість. За пиятикою та неробством ідуть послаблення родинних зв'язків, брудна розпуста, поступове занехаювання шляхетних почуттів, а насамкінець — ганьба і смерть. Це всього-на-всього мораль у дії.

«Пастка», безперечно, найдоброчесніша з моїх книжок. Мені часто доводилося торкатися й страшніших болячок. Збентежила сама форма. Всіх обурили мої слова. Мій злочин полягає в тому, що я, мавши письменницьку цікавість, зібрав і відлив у старанно опрацьованій формі народну мову. Ба! Отже, форма — найбільша моя провіна. Однак словники цієї мови існують, мовознавці вивчають її, насолоджуючись її розмаїтістю, хаотичністю та могутньою образністю. Це справжній скарб для завзятих граматистів. Проте ніхто навіть не подумав, що я прагнув виконати суто філологічну роботу, що видається мені напрочуд цікавою з історичного та суспільного погляду.

Але я не боронитимуся. Мене боронитиме мій твір. Цей твір — сама правда, це перший твір про народ, у якому немає брехні та який пахне народом. І не варто

робити висновку, що весь люд лихий, адже мої персонажі не лихі, вони просто невігласи, зіпсуті грубою працею та зліднями — середовищем, у якому живуть. Але все-таки мої романи варто було б прочитати, зрозуміти, ясно побачити їхню єдність, перш ніж повторювати готові гротескні й одіозні судження, що крутяться довкола моєї особи та моїх творів. О! Якби ж то люди знали, як мої друзі сміються з дивовижних оповідок, що звеселяють юрбу! Якби люди знали, що цей кровопивця, грізний романіст — поштивий буржуа, людина науки й мистецтва, що скромно живе у своєму кутку з єдиним прагненням — лишити по собі такий великий і живий твір, який тільки зможе. Я не спростовую жодних вигадок, а працюю, покладаючись на час і щирість публіки, яка врешті пізнає мене під купою несусвітніх дурниць.

Еміль ЗОЛЯ.  
Париж, 1 січня 1877 р.

## I

Жервеза чекала на Лант'є до другої години ночі. Тоді, простоявши в самій нічній кофтині й протремтівши з ніг до голови від холоду, яким віяло з вікна, з омитим слізми обличчям, вона в розpacі кинулася поперек ліжка й задрімала. Уже цілий тиждень, виходячи з «Двоголового теляти», де вони харчувалися, він відправляв її з дітьми спати, а сам приходив пізно вночі, бо нібіто шукав роботу. Того вечора, виглядаючи Лант'є додому, Жервезі здалось, що вона бачила, як він заходив до танцювальної зали «Гран-Балкон», десять палахкотливих вікон якої осявали пеленою пожарища чорне літво кільцевих бульварів. Позаду нього вона помітила малу Адель, полірувальню, що обідала в тому ж ресторанчику. Та відставала на п'ятьшість кроків і метляла руками так, наче щойно його відпустила, щоб не з'являтися разом під різучим світлом кулястих ліхтарів біля входу.

Прокинувшись о п'ятій годині знесеною й розбитою, Жервеза розридалася. Лант'є досі не повернувся. Це вперше він спав не вдома. Вона сіла скраю ліжка під клаптем вилинялої завіски в персидському стилі, що спадав з прутини, прив'язаної мотузком до стелі. Жервеза неквапливо водила залитими слізми очима по вбогій кімнаті, умебльованій горіховим комодом без однієї шухляди, трьома солом'яними стільцями й засмальцованим столом, на якому стояв щербатий глечик. Для дітей довелося поставити залине ліжко, яке загороджувало комод і займало дві третини кімнати. Розчахнута скриня Жервезі й Лант'є лежала в кутку і світила своїми голими боками, а на самому споді, під купою брудних сорочок і шкарпеток, лежав старий чоловічий капелюх. На спинках стільців, що

стояли попід стіною, висіли дірява хустка та зашмулгані штани — останні лахи, що їх не захотіли взяти тандитники. Посередині на комінку, поміж двох непарних цинкових свічників, лежав стосик ніжнорожевих закладних з ломбарду. Це була найліпша кімната в готельчику — на другому поверсі, з вікнами на бульвар.

Тим часом обое дітей спали поряд на одній подушці. Клод, восьмирічний хлопчик, висунув рученята з-під ковдри й повільно дихав, а Етьєн, якому було лише чотири, усміхався, поклавши руку на шию братові. Спинившись розгубленим поглядом на них, мати знову зайшлась плачем, затуливши рота хустинкою, щоб стримати свої тихі зойки. Боса, навіть не подумавши взути виступці, що спали з ніг, вона підійшла до вікна і стала, як нещодавно вночі, вдивлятися в далеч тротуарів.

Готельчик стояв на бульварі Шапель, ліворуч від застави Пуасоньєр. Цей обшарпаний будинок з протрухлими від дощу віконницями мав три поверхі, перші два з яких було помальовано бордовою фарбою. Над ліхтарем з тріснутим склом між двома вікнами можна було прочитати «Готель Бонкер<sup>1</sup>, господар — Марсьє»; цей напис великими жовтими літерами трохи обліз разом з тиньком через плісняву. Світло ліхтаря било Жервезі в очі, тому вона відхилилася назад, все так само притискаючи хусточку до вуст. Вона глянула праворуч, на бульвар Рошешуар, де в закривавлених фартухах збиралися купки різників; свіжий вітер раз у раз доносив сморід — гидкий запах забитої скотини. Повела очима ліворуч, по довгій стъожці проспекту, зупинившись поглядом на білій громаді недобудованої лікарні Ларібуаз'єр, що бовваніла майже навпроти. Повільно, з одного краю до другого, вона розглядала міський мур, за яким уночі часом лунали крики жертв, вдивлялась у глухі закапелки і темні закутки, чорні від вологи й сміття, боячись угледіти тіло Лантьє з проткнутим ножем животом. Підвівши очі над цим сірим

нескінченним муром, що оточував місто пустельною смugoю, Жервеза побачила яскраве світло, сонячний пил, сповнений ранкового паризького гамору. Ale очима вона повсякчас поверталась до застави Пуасоньєр, і, витягши шию, зачаровано споглядала між двома приземкуватими митними павільйонами безперервний потік чоловіків, худоби, возів, що рухалися з пагорбів Монмартру й Шапель. Там тупотіли ніби цілі табуни, товпища, що після раптових зупинок розливалися окремими озерцями по бруківці, нескінченна валка робітників, які йшли на роботу з інструментами на спині й хлібом під пахвою; юрба стрімко вливалася в Париж і помалу тонула в ньому. Сподіваючись серед усього цього люду відшукати Лантьє, Жервеза ще дужче нахилилася, ризикуючи впасти, і ще міцніше притиснула хустинку до рота, наче щоб зробити більсильнішим.

Веселий молодечий голос відігнав її від вікна.

— Що, пані Лантьє, немає господаря?

— Нема, пане Купо, — відповіла Жервеза, вичавлюючи із себе усмішку.

Це був бляхар, що мешкав на самому горищі готельчика в комірчині за десять франків. Через плече у нього висіла торба. Побачивши у дверях ключ, він по-свійському ввійшов.

— Знаєте, — провадив Купо, — я тепер працюю тутечки, на даху лікарні... Який чудовий ниньки траєнь! Ale вранці дрижаки хапають.

Він подивився на почервоніле від сліз обличчя Жервезі, а коли побачив, що ліжко навіть не розстилали, злегка похитав головою. Potім підійшов до дітей, що спали на ліжку з рожевенськими янгольськими личками, і стиха мовив:

— Отже, господар десь заблукав, еге?.. Не засмучуйтесь, пані Лантьє. Він дуже переймається політикою. Ось нещодавно, коли голосували за Еженя Сю, він — ніби ж нормальна людина — наче здурів. Може, він провів ніч разом з друзями, лаючи негідника Бонапарта.

<sup>1</sup> Бонкер — від фр. *bon cœur* (добре серце).

— Ні-ні, — понад силу пробурмотіла Жервеза, — це не те, про що ви думаете. — Я знаю, де Лантъє... У нас свої клопоти, як це буває в кожній родині, хай Бог милує!

Купо підморгнув їй, щоб показати, що він не якийсь там простак, аби вірити цій брехні. Він запропонував принести молока, якщо їй не хочеться виходити. Вона гарна й славна жіночка і скрутної години може розраховувати на нього. Коли Купо пішов, Жервеза повернулася до вікна.

Гучне тупотіння коло застави не стихало у вранішній прохолоді. Видно було слюсарів у синіх робочих сорочках, мулярів у білих робах, художників у пальтах поверх довгих блуз. Здалеку юрба здавалася стертым гіпсом, тъмяною барвою, де виділялися вицвілій синій та брудно-сірий кольори. Час від часу котрийсь з робітників зупинявся, щоб запалити люльку, його оминали й далі крокували інші, без усміху, без жодного слова товаришеві, із землистими щоками, витягши обличчя до Парижа, що поглинив їх одного за одним роззявленою пащею вулиці Фобур-Пуасонньєр. Тим часом на розі вулиці Пуасонье, біля дверей двох винарень, що якраз відчиняли віконниці, чоловіки стищували ходу. Перш ніж увійти, вони зупинялися на тротуарі й скоса позирали на Париж, відчуваючи якусь млість у руках, маючи охоту цей день прогуляти. Перед шинквасами стояли купками, навзаєм частувалися, забували про все на світі, заповнювали зали, плювали, кашляли, промивали горлянки, перехиляючи чарку за чаркою.

Жервеза не зводила очей із закладу дядька Коломба, що був на лівому боці вулиці, де вона наче побачила Лантъє, коли це простоволоса ограйдна жінка в фартуху гукнула її з-серед дороги:

— А ви, пані Лантъє, сьогодні рано!

Жервеза нахилилася:

— О! Це ви, пані Бош!.. У мене сьогодні ціла купа роботи!

— Отож-бо є, саме воно не робиться.

Почалася розмова між вікном і тротуаром. Пані Бош служила консьєржкою в будинку, на першому поверсі

якого було «Двоголове теля». Декілька разів Жервеза чекала Лантъє у її комірчині, щоб не сідати самій з чоловіками, що їшли поруч. Консьєржка розповіла, що йшла недалечко, на вулицю Шарбонньєр, щоб застати ще в ліжку одного службовця, що ніяк не міг розрахуватися з її чоловіком за підшитий сурдут.

— Пан Лантъє, певно, ще спить? — раптом запитала вона.

— Так, спить, — відповіла Жервеза, мимоволі зашарвівшись.

Пані Бош помітила, як слози підкотилися їй до очей; задоволена побаченим, вона пішла собі геть зі словами, що чоловіки — кляті нероби, а потім повернулась і вигукнула:

— Ви сьогодні зранку збираєтесь до пральні?.. Мені треба дешо випрати, тож я займу вам місце біля себе, побалакаємо.

І раптом, відчувши жаль, додала:

— Бідолашко ви моя, краще не стійте отак, біля вікна, ще застудитеся... Ви аж посиніли.

Але Жервеза вперто видивлялася у вікно і чекала ще дві години, аж до восьмої. Повідчиналися крамниці. Потік сорочок з пагорбів припинився, лише поодинокі пізні пішоходи сягністими кроками проминали заставу. У винарях ті самі чоловіки й далі навстоячки пили, кашляли й плювалися. Тепер вулиці заповнили не робітники, а робітниці, полірувальниці, модистки, квіткарки, що, тремтячи в тоненьких сукенках, дріботіли кільцевими бульварами. Йшли вони по троє, по четверо, жваво гомоніли, сміялися, кидали довкруж осяні погляди. Одна дівчина, худа, бліда й серйозна, йшла сама вдалині вздовж муру, обминаючи брудні стоки. Потім з'явилися конторські службовці, що гріли руки своїм диханням і їшли на ходу хліб за одне су. Серед них були кістляві, в кущому вбрани, сонні, з синцями під очима молодики; траплялися й згорблені старі з понурими і змученими довгим сидінням за столом обличчями, поглядаючи на годинник, щоб до секунди вивірити свій крок. На бульварах стало тихо, як завжди вранці.

Тутешні рантьє вийшли прогулятися на сонці; простоволосі матері в заяложених спідницях колихали на руках дітей і тут же, на лавках, міняли їм пелюшки; соплива розхристана дітвора товкалася й лазила по землі серед писку, сміху й плачу. Жервеза відчула, що задихається, їй паморочилося в голові від тути, вона геть втрачала надію. Їй здавалось, що всьому кінець, що надійшла остання година, що Лантъє ніколи не повернеться. Її погляд блукав почорнілими від різанини, просякнутими смородом бойнями, білястою новою лікарнею, що зяла рядами віконних пройм і світила голими кімнатами, де відбуватиме свою косовицю смерть. Навпроти Жервези, за міським муром, вставало й росло понад великим Парижем, що пробуджувався від сну, сонце. Воно запалило небо й засліпило її.

Молода жінка сиділа на стільці, безвільно звісивши руки, й більше не плакала, коли до кімнати повагом зайшов Лантъє.

— Це ти! Це ти! — вигукнула вона, кидаючись йому на шию.

— Ну я, а хіба що? — відповів він. — Може, облишиш свої дурниці?

Лантъє відштовхнув її. Потім, немов демонструючи свій поганий настрій, штурнув на комод чорного фетрового капелюха. Це був невисокий темноволосий двадцятишестирічний парубок, гарний з виду, з тоненькими вусиками, які він постійно підкручував машинальним порухом руки. Він був вбраний у звичайну робу, старий заплямований сурдut, застебнутий на поясі, і розмовляв з помітним провансальським акцентом.

Жервеза, знову впавши на стілець, почала тихо скаржитись уривчастими фразами:

— Я очей не могла стулити... Думала, з тобою щось трапилося... Куди ти ходив? Де провів ніч? Господи! Не роби так більше, бо я здурію... Огюсте, скажи, де ти був?

— Де треба, там і був, хай йому біс! — відповів він, знизавши плечима. — О восьмій годині я був на вулиці Глясьєр, у товариша, що має відкрити капелошну майстерню. Загаявся, тому вирішив там і заночувати.

Знаєш, я не люблю, коли за мною шпигують. Дай-но мені спокій!

Молода жінка знову почала схлипувати. Гучний голос та різкі рухи Лантъє, який почав совати стільці, розбудили дітей. Напівголі, вони посідали на ліжку, чухаючи рученятами волосся. Почувши, що мати плаче, хлопчики й собі гірко заплакали, ледве продерши очі.

— О! А ось і музика! — розгнівано закричав Лантъє. — Попереджаю вас, я таки піду геть! Цього разу вже назавжди... Чого б вам не замовкнути? Ну, бувайте! Піду, звідки прийшов.

Він уже взяв був з комода капелюх, аж тут Жервеза кинулася до нього:

— Ні, ні!

Вона приголубила дітей, щоб ті перестали плакати, поцілувала їхні голівки і з ніжними словами вклала назад до ліжка. Враз заспокоївшись, малі полягали й почали сміятися та щипати одне одного. Тим часом батько, навіть не скинувши чобіт, гепнувся на ліжко з утомленим і блідим після безсонної ночі обличчям. Він не заснув, а лежав із широко розплащеними очима й розглядав кімнату.

— Оце-то чистота! — пробубонів Лантъє.

Зиркнувши на Жервезу, він уїдливо додав:

— Ти вже й не вмиваєшся?

Жервезі виповнилося двадцять два. Вона була високою, трохи худорлявою, з тонкими рисами обличчя, на якому вже відбилися всі труднощі життя. Розпатлана, в стоптаних черевиках, тримячи від холоду в білій брудній кофтині, Жервеза ніби постаріла на десять років за довгі години горювання й сліз цієї ночі. Словами Лантъє збурили її страх і покірність.

— Ти несправедливий, — заговорила вона. — Ти добре знаєш, що я роблю все, що можу. Не я винна в тому, що ми тут опинилися... Хотілось би мені побачити тебе з дітьми в кімнаті, де навіть грубки немає, щоб води нагріти... Приїхавши в Париж, нам треба було не проїдати всі гроші, а зразу влаштуватися на роботу, як ти й обіцяв.